

« Menorca – reserva de biosfera » additiu turístic o laboratori d'innovació ecològica i econòmica?

Joan Buades

Membre del Grup d'Investigació sobre Sostenibilitat i Territori,
Departament de Ciències de la Terra (UIB)

L'experiment Menorca, test de biodiversitat mediterrània

Com a reconeixement del ràpid deteriorament de la qualitat de vida sobre el planeta, el 1968 les Nacions Unides van crear el programa «Man & Biosphere (MaB)». Es tractava de promoure bones pràctiques de contacte entre la presència humana i la resta de la biosfera en vertaders laboratoris vius arreu del planeta, més enllà de la mera conservació d'espècies i hàbitats singulars. Un quart de segle després, la designació de Menorca com a reserva de biosfera va suposar una autèntica fita en la vertebració d'aquesta xarxa mundial, perquè la decisió suposava donar carta de naturalesa a la més gran reserva insular de la biosfera de la Mediterrània.

De llavors ençà, malgrat que ara mateix la xarxa de reserves de biosfera abasta 531 indrets en 105 estats, la rellevància de Menorca com a experiment de convivència amable entre nosaltres i la resta de la natura no ha fet més que augmentar. Menorca és la desena illa en extensió i la tretzena en població permanent d'una Mediterrània tota ella en greu perill d'extinció, com reconeix el Pla blau de les Nacions Unides. Malgrat això, 15 anys després Menorca (i no pas Sicília, Sardenya, Creta o Corfú) segueix essent la més gran reserva de biosfera de caràcter insular en una Mediterrània plena d'illes. Apenes dos petits arxipèlags (el toscà i les illes tunisianes de Zembra i Zembretta), juntament amb dues esquifides àrees a Còrsega i Creta, acompanyen avui Menorca com a reserves de biosfera a la conca mediterrània.

Aquesta responsabilitat acrescuda del "laboratori menorquí" s'intensifica encara més per ser l'illa més turitzada de les reserves mediterrànies: 1,1 milions de turistes per poc més de 90.000 habitants de dret l'any 2007, uns 12 turistes per habitant i any

(Taula 1). Un volum notable, ja que multiplica per deu la mitjana espanyola (1,2 turistes anuals per habitant) i per cent la mitjana mundial (de 0,12).

Per completar el quadre, cal afegir l'aparició de noves línies roges en l'horitzó de benestar de l'illa, com són la necessitat d'una avaluació socioambiental de conjunt (i, en especial, de tot allò que accentua o redueix el deteriorament del clima) i també la interacció del turisme massiu amb una comunitat molt més diversa, fragmentada i poblada que fa poques dècades. Menorca esdevé així un microcosmos de la sostenibilitat socioecològica del planeta i, a la Mediterrània, l'intent més ambiciós, per la seva escala, d'avançar cap a una economia responsable a la regió més densament industrialitzada turísticament del món.

Seria injust, però, oblidar aquí dos factors clau -en positiu- del balanç actual de l'illa: seva entrada tardana com a societat turística de masses respecte a Mallorca i Eivissa (un factor exogen, producte del càstig franquista per haver estat fins al final fidel a la República) (Marí, 2003), i l'empenta en matèria d'ordenació del territori per part del Consell Insular, la qual ha permès que des del 2003 l'illa compti amb un pla territorial molt més avançat que la resta d'unes Balears on el turisme porta una dècada per darrere la construcció com a sector líder en creixement.

1993-2008: petites millores mentre la nau mostra forats en la línia de flotació

D'entrada, la millor dada estratègica per entendre on som la constitueix el càlcul més recent sobre la petjada ecològica de Menorca (Gorostiza Langa, 2005). Aquest indicador global de sostenibilitat pretén respondre a la pregunta de quant sòl productiu cal per sostenir una determinada població humana indefinidament. Doncs bé, la petjada ecològica de Menorca és de 4,79 ha per càpita. Si la comparem amb la capacitat ecològica de l'illa, valorada en 1,39 ha per càpita, tindríem una sobreexplotació del 245%. En altres paraules: per cobrir les seves necessitats actuals, Menorca necessita l'espai productiu de més de dues "menorques" més. Per esborronadora que sembli la xifra, està per sota de la realitat, ja que les emissions relacionades amb el transport no consideren el combustible que es carrega en avions, vaixells i cotxes fora de l'illa. Precisament, el transport i el consum elèctric -tots dos crucials per a l'economia turística- són els subsectors punta en el deteriorament de la petjada ecològica.

Si observem la progressió de la demanda turística en una perspectiva llarga, fa pensar molt (Taula 1):

Taula 1. Demanda turística a Menorca i Balears (1969-2006)

	1969	1993	2007
Menorca	0,1 milions	0,8 milions	1,1 milions
Balears	2,3 milions	7,1 milions	13,2 milions

Font: Conselleria Balear de Turisme

Mentre Menorca comença tard amb la industrialització turística, simbolitzada per l'obertura del nou aeroport de Sant Climent el 1969, quan representava només el 4,4% del turisme balear, tres dècades i mitja després ha vist multiplicada per 10 la demanda, mentre que l'arxipèlag només ho ha fet per sis. En realitat, l'illa segueix un creixement sostingut paral·lel al balear, només que sobre una base inicial menor. Des de la declaració com a reserva de biosfera, el pes de la demanda turística ha augmentat de gairebé un 40%.

Això ha comportat un índex de pressió humana cada cop més rellevant. D'una banda, la població real en ple estiu pràcticament duplica la permanent a l'hivern (Blàzquez, et al. 2002; OBSAM-IME, 2006). D'altra banda, la densitat de la població de fet hauria progressat fins els 150 habitants per km² a l'hivern, un 20% més de creixement en el primer lustre d'aquest decenni (OBSAM-IME, 2006). Amb això, l'illa supera amb escreix la densitat de població tant espanyola com europea. En termes absoluts, el protagonisme del ciment com a locomotora econòmica ha portat a un creixement espectacular de la població resident (d'uns 65.000 a uns 90.000 habitants entre 1993 i 2007), curiosament un salt calcat al de la demanda turística.

La sinergia negativa de creuar ambdues magnituds es manifesta en adonar-nos que pràcticament tres quartes parts de les entrades turístiques es concentren en un terç de l'any (de juny a setembre) (Conselleria de Turisme, 2008). Aquesta altíssima estacionalitat seria clarament més gran que la que hi havia una dècada abans (+6%) i superior també (+2%) a la que hi havia a l'entrada en vigor del Pla territorial insular (PTI) (Conselleria de Turisme, 1999, 2004).

El balanç energètic corre en paral·lel aquesta cursa per l'expansionisme turístic a tota costa (Taula 2). Des de la declaració com a reserva de biosfera, la factura energètica (basada en fonts brutes en més d'un 99% i produïda en un 80% fora de l'illa) ha crescut un 85%. Els subsectors líders han estat el subministrament d'electricitat (que ha gairebé triplicat el del creixement turístic) i el de combustibles líquids per a avions

Taula 2. Consum final d'energia a Menorca per usos (1993-2006), i mesurat en tones equivalents de petroli (tep)

	Gasos líquats	Combustibles líquids [Jet A-1]	Electricitat	TOTAL	Tones de CO ₂ emeses
1993	6.002,60	54.670,20 [13.778,00]	23.823,80	84.496,60	419.406
2006	6.578,52	99.326,31 [27.292,76]	49.381,46	155.286,29	808.607

Font: (OBSAM). L'electricitat procedent de fonts netes suposava 423,62 tep el 2006, és a dir, un 0,8% del consum elèctric i un 0,27% del consum energètic final

(que també s'ha més que doblat), que ja ha superat el consum de benzines. El cost climàtic és esborronador: les emissions de CO₂ han augmentat un 92% els darrers 15 anys ...

Aquest model de turisme cada cop més massiu, basat en l'omnipresència del trànsit aeri (que constitueix el 95% de les entrades) i en una estacionalitat creixent, es manifesta en el model d'oferta turística (Taula 3). El fort augment de l'oferta turística legal a l'illa (que ha crescut un 25% només en els 15 anys d'existència de la reserva de biosfera) es basa en l'extraordinària rellevància de les places en apartaments (20.839, un 41,7% del total) respecte a la resta. Aquesta escala d'oferta és gairebé el doble que la del conjunt de l'arxipèlag (95.573 places, un 21,8%). L'hegemonia de l'apartament turístic sobre altres formes d'allotjament es revela colossal quan hi sumen les presumptes 19.000 places il·legals que denunciava recentment ASHOME (*La Gaceta de los Negocios*, 30 d'agost de 2007). En plena reserva de biosfera existiria un negoci il·legal equivalent al 38% de l'oferta reglada. Tenint en compte que aquestes places se solen concentrar en noves urbanitzacions turístiques, és evident que suposen la més gran amenaça per al sòl rústic menorquí. És en aquesta clau que podem entendre els temors ciutadans expressats arran de la modificació del PTI el 2006 per legalitzar prop de mig miler de places no reglades, a pesar de la filosofia de contenció territorial de què feia gala.

No hi ha dubte que la mera ordenació territorial no podrà aguantar massa anys més l'enorme pressió derivada d'una economia materialment insostenible, ineficient energèticament i poc transparent. Basta parar esment com, en el darrer lustre i quan ja estava en vigor el PTI, en lloc de tendir a calmar-se, l'horitzó de creixement s'ha radicalitzat en haver-se duplicat la capacitat d'acollida de l'aeroport (2004), i amb l'ampliació del front portuari de Ciutadella cap al sud (a son Blanc), mentre creix la pressió desenvolupista a favor d'un nou dic a Maó (es Figueral) i de nous ports esportius a Fornells.

Taula 3. Volum d'oferta turística legal a Menorca i balears (1987-2007)

	1987	1993	2007
Menorca	19.685	39.513	49.931
Balears	430.453	418.815	425.097

Fonts: Alenyar, 1990, p. 289 ; Conselleria de Turisme, 2004, p. 74 i 78 ; Conselleria de Turisme, 2008, p. 72 i 76 ; OBSAM

La sensació que la contenció territorial és una condició necessària però no suficient té una confirmació en l'espèc silenci que envolta l'absència d'un marc legal que doni cos i impulsi el desenvolupament de la reserva de biosfera. Malgrat el temps passat, els compromisos de govern a finals dels 90, i també la redacció d'un esborrany, la llei de la reserva de biosfera de Menorca segueix essent un somni. Irònicament, mentre tant, a l'aeroport el visitant té com a tarja de presentació de Menorca l'allau de prospectes immobiliàries que li ofereixen oportunitats amb el valor afegit d'estar dins una reserva de la biodiversitat planetària.

I+R+D: ambientalitzar, compartir, menorquinitzar

Mitja generació després, una societat amb un nivell de capital social encara molt valuós, ha de gosar encarar la necessitat d'una reforma en profunditat sobre com contribuir a garantir un futur a l'illa. Hi ha dues inquietuds compartides des de l'àmbit privat i el públic:

- **La consciència de bona part del consumidor turístic i fins de molts propietaris i executius turístics ha canviat** i s'accepta cada cop menys el rentat de cara del producte sense que hi hagi qualitat, sensibilitat i innovació del servei -tant del negoci com d'uns molt més genèrics béns comuns intocables (el clima, el paisatge, l'aigua, ...)
- **El temps per actuar i salvar la qualitat de vida i la garantia del negoci s'acaba.** Tenim poques dècades per davant per fer front intel·ligentment al canvi climàtic, l'estrès hídric, la devastació dels darrers biomes essencials o l'empobriment radical, que poden deixar petites les actuals migracions.

Per raons d'espai, voldríem apuntar només algunes direccions crucials que s'haurien de promoure, partint de la base que el sistema menys dolent que coneixem és el de 'mercat amb democràcia'.

En primer lloc, **cal ambientalitzar el turisme i la manera de viure a Menorca** de manera urgent i afectant el cor del que constitueix avui la base de tota visió sostenibilista assenyada: la petjada ecològica i el canvi climàtic.

Les prioritats en **transport i electricitat** haurien de canviar radicalment. Quant al transport, s'haurien d'afectar les dues variables turístiques fonamentals: la porta d'entrada aeroportuària i el trànsit automobilístic individual i de temporada. En el primer cas, Menorca podria concertar amb les companyies aèries la transparència total de la seva factura climàtica i la generalització de quotes monetàries de rescabament dels gasos d'efecte hivernacle, que s'haurien d'invertir en programes ambientals a la pròpia illa. A més, podria establir una taxa ambiental aèria per l'entrada de passatgers d'estiu per desincentivar el creixement de l'estacionalitat. Pel que fa als cotxes, caldria dissuadir fiscalment l'entrada estacional de milers de cotxes provinents del continent i reinvertir els diners a dotar d'inversions reals i diversificades (tramvies, trens) l'encara precària xarxa de transport col·lectiu terrestre. En aquest marc, la temptació de desdoblar la carretera Ciutadella-Maó va just en la direcció contrària del que aconsella el seny ambiental. Quant a reduir la factura elèctrica del turisme hotelier i residencial, s'hauria d'endegar un pla de solarització massiva en sòl urbà d'hotels i urbanitzacions, dotant-los de sostres solars connectats a la xarxa convencional, a més de sistemes d'estalvi i eficiència d'aigua que evitessin que es disparés el consum d'aigua potabilitzada (caríssima en termes climàtics i econòmics). Seria bo pel clima de tothom i també per als negocis de l'empresariat innovador.

Una altra fita la constituïria el **compromís del sector públic amb el petit i mitjà empresariat turístic per tal que no quedés condemnat a acceptar com a únic canal de comercialització allò que oferten els touoperadors**. Com a Irlanda o a Àustria, el Consell podria obrir una via de comercialització de caràcter públic per via telemàtica que permetés guanyar quota de turisme responsable, i podria concentrar el màrqueting en fires al voltant de propostes d'allotjament i d'oferta representatives dels valors ambientals i socials de l'illa. Això hauria de permetre l'aparició d'un segment d'oferta al camp de baix cost ecològic. Ben fet, naturalment, donaria uns ingressos clau a l'agroramaderia per poder reeixir en el traspàs generacional i, de passada, un bon rendiment a sectors com la restauració o el comerç local tradicional, ja que la clientela tindria curiositat per conèixer Menorca i no vindria a consumir un paquet de vacances del tipus 'tot inclòs'.

Un tercer vector hauria de ser la **transparència de l'oferta turística**. S'hauria de garantir que l'oferta il·legal desaparegués i deixés de fer competència deslleial, envaint cada cop més sòl rústic amb esperances que noves modificacions de l'ordenament

territorial els permetin consolidar el frau, estirant a l'alça el consum energètic brut i la producció de residus. La màniga ampla amb aquest sector és precisament el que ha donat ales a l'economia del totxo que ara tothom diu que s'ha d'eradicar. Actuant aquí, la pressió territorial directa (el *boom* residencial turístic) minvaria molt i s'anirien pacificant els indicadors ambientals i socials clau.

En quart lloc, **Menorca** podria convertir-se en un **pol de referència de sostenibilitat global en una Mediterrània mancada de compromisos reals de protecció i separada per barreres de tot tipus**. La creació a l'illa d'una oferta de recerca i formació de nivell universitari de caràcter internacional (dins el marc de Bolonya però amb participació activa de personalitats del sud i del llevant de la conca) centrada en turisme i sostenibilitat ambiental, i sota els auspicis de la UNESCO i la IUCN, afectaria positivament el capital social i la capacitat d'innovació de la societat menorquina.

Finalment, per esdevenir una vertadera reserva de biosfera **l'illa necessita un pacte social fort i actiu, juntament amb un marc normatiu excepcional**. Si el sector privat i la xarxa associativa no s'impliquen en el procés, l'amenaça que la declaració es perpetui com a mer recurs propagandístic és massa gran. Com a tot el planeta, els reptes són de tal envergadura que no hi ha alternatives a activar un procés participatiu estable compartit entre les administracions, els experts ambientals i econòmics, la xarxa cívica i l'empresariat. El millor fruit d'aquesta aposta comuna per la reserva de biosfera seria la promulgació d'una llei específica per iniciativa del Consell Insular, que donés marge d'innovació normativa perquè la fiscalitat ambiental, la intermediació pública quant a l'allotjament o la capacitat de conveniar amb actors insulars i regionals mediterranis, fossin possibles. La conseqüència seria una capacitat de maniobra acrescudada i singular dins de les Balears perquè Menorca pogués seguir essent una societat especial, amb un balanç exemplar entre natura, benestar i innovació democràtica.

Referències

- ALENYAR, M. 1990. Xifres de turisme, hosteleria i serveis complementaris. *Estudis Baleàrics*, 37-38, 287-299
- BLÀZQUEZ, M., MURRAY, I., i GARAU, J. M. 2002. *El Tercer Boom. Indicadors de sostenibilitat del turisme de les Illes Balears 1989-1999*. Palma: Conselleria de Turisme, Govern de les Illes Balears
- CONSELLERIA DE TURISME. 1999. *El turisme a les Illes Balears. Dades informatives 1998*. Palma: Govern de les Illes Balears
- CONSELLERIA DE TURISME, 2004. *El turisme a les Illes Balears. Dades informatives 2003*. Palma: Govern de les Illes Balears

« Menorca - reserva de la biosfera », additiu turístic o laboratori d'innovació ecològica i econòmica?

CONSELLERIA DE TURISME, 2008. *El turisme a les Illes Balears. Dades informatives 2007*. Palma: Govern de les Illes Balears

GOROSTIZA LANGA, S. 2005. *Revisió i aprofundiment al càlcul de la petjada ecològica de Menorca*. Inèdit

MARÍ, S. 2003. *El retard virtuós. Assaig sobre algunes característiques del desenvolupament turístic de Menorca i sobre les oportunitats que aquestes ofereixen en el futur immediat*. Inèdit

OBSAM. (s.d.). OBSAM. Consultat el 14/9/2008 «Evolució d'establiments turístics a Menorca, 1983-2006»: www.obsam.cat/indicadors/sectors-economicos.php

OBSAM-IME, 2006. *Sistema d'indicadors del Pla Territorial Insular. Informe 2006*. Maó: Consell de Menorca